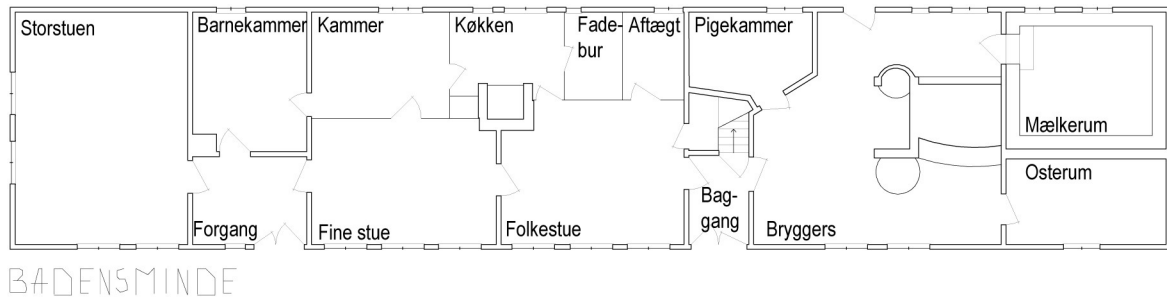


## Badensminde

### Dagligliv på landet

Se på grundplanen over Badensminde bygget i 1811.  
Sammenlign med en moderne bolig.



1. Hvilken type rum mangler?
2. Hvad gjorde man så, når man manglede sådan et rum?
3. Hvad brugte man et bryggers til?
4. Hvad er et fadebur?
5. Hvad er en aftægt?
6. Hvorfor har man både en folkestue og en fin stue?
7. Hvilke møbler er der i de forskellige rum?
8. Hvorfor er der mælke- og osterum?
9. Hvordan er det med varmforsyningen?
10. Plantegningen af Badensminde er tegnet i målestoksforhold 1:200.  
Tegn møbler ind i de forskellige rum i samme målestoksforhold.

## Til bords

Klokken 6: Davre

Klokken 9: Formiddags mellemmad

Klokken 12: Middagsmad/Unnen

Klokken 15: Kaffe og en klump kandissukker

Klokken 17: Eftermiddags mellemmad

Klokken 21: Nadveren

*Davren* bestod af rester af kold grød fra dagen før med varm mælk på. Herefter brød med smør, eller blodpølse, finker eller fedtemadder.

*Formiddagsmellemmad* og *eftermiddagsmellemmad* bestod af brød med ost eller kød på.

*Middagsmad* eller *Unnen* bestod af 2 varme retter, 1. ret var søbemad, såsom vælling eller grød, der dyppes i sur eller sød mælk eller øl, søbekål eller kødsuppe. 2. ret var en kødret, såsom kogt eller stegt flæsk eller fisk med sovs og kartofler eller brød til.

*Nadveren* bestod f.eks. af boghvedegrød kogt i mælk, om efteråret og vinteren kartofler dyppet i persillesovs.

- Hvorfor spiste man så meget?
- Hvad fik man at spise til de forskellige måltider?
- Hvor mange måltider spiser vi i dag?

## Faste pladser

For 200 år siden sad faderen for bordenden. På bænken under vinduet sad karlen og drengene. Man havde faste pladser. På modsatte side stod moderen og pigerne. Man spiste af fælles fad. Hvis man spildte noget mad på gulvet, blev det samlet op og spist. Man smed ikke Guds gaver væk.

Man brugte ikke tallerkener. Kun hvis man spiste kogt flæsk. Kartofler dyppede man i en fælles skål med fedt fra stegepanden. Gryden, man kogte grød i, blev ikke vasket. Den skulle alligevel snart bruges igen. Skeerne blev heller ikke vasket af. Kun slikket af. Alle drak tyndt øl til maden.

Sammenlign med, hvordan aftensmåltidet er hjemme hos dig.

- Har I faste pladser?
- Hvordan med renligheden - altså opvasken?
- Hvad sker der med den mad, som ikke bliver spist?

## Høflighed.

Der var forskel på land og by. Ved en finere familie i byen havde man sin egen tallerken at spise af samt kniv og gaffel. Egen tallerken og gaffel brugte man ikke på landet før midten af 1800-tallet. Måske var der dug på bordet. Børnene måtte ikke sige noget under måltidet. Faderen var den, der først måtte begynde at spise. Børnene lærte hurtigt at sige "nej tak", hvis de var i byen og blev budt anden gang. Efter måltidet skulle de sige "tak for mad". De skulle være høflige

- Hvad gør du, når du skal være høflig?
- Er det godt at være høflig, eller synes du, at det kan være lige meget?
- -Og hvorfor/hvorfor ikke?

## Opdragelsen

Opdragelse for 200 år siden var strengere end den er i dag. Dengang blev børnene straffet hvis ikke de opførte sig ordentligt. "*...Så kom mor, hun havde et godt spanskrør, som lå ud over skabet, og hun havde et rigtigt godt håndslag. Så hjalp det en overgang, men længe varede det ikke, så var der en anden, der sladrede, den rækkede tunge, og den lugtede, og så drillede den, mor havde travlt, snart med spanskrøret, snart med et par på hovedet, eller ørerne blev trukket rigtigt eftertrykkeligt.*" Citat Ole Petersen født 1881

Børn havde stor respekt for faderen og var måske også lidt bange for ham. Nogle måtte få med kæppen, som stod i et hjørne, hvis man ikke gjorde, som man havde fået besked på.



- Hvad synes du om den form for opdragelse?
- Må forældre i dag slå deres børn?

## Ud at tjene.

I 1808 var årslønnen 8 rigsdalere, 3 alen hør- og 6 alen blaarlærred, uld til et par strømper, nå ja og så føden.

1 alen = 62,77 cm

1 rigsdaler = 96 skilling. For 4 skilling kunne man købe et rugbrød.

Hvor meter stof fik man af hør- og blaarlærred?

Hvor mange rugbrød kunne man købe på et år?

## Tøj

For 200 år siden havde man ikke så meget tøj. Det blev heller ikke vasket så tit, måske hver halve år. Engang imellem lagde man tøjet i den varme bageovn, når man havde bagt. Så blev lopperne slået ihjel. Hverdagstøjet lavede man selv, det tog lang tid, alt skulle syes enten af en selv eller af kvinderne i huset, man strikkede selv sine strømper. På markeder kunne man købe festtøj, tørklæder og silkebånd.

Her kan du se, hvad en pige, Maren Jensdatter, i starten af 1800-tallet havde af tøj:

Maren Jensdatter	Mit tøj
1 stråhat 1 natkappe (kyse) 4 forklæder 6 tørklæder 1 par handsker 1 par vanter 2 sjaler 1 trøje 2 snørreliv 2 skørter 2 kjoler 6 særke (underbeklædning) 2 stk overtøj 4 par strømper 2 sko	

- Er der noget, der undrer dig, når du læser listen over Marens tøj?
- Er der noget tøj, hun har meget af?
- Er der noget tøj, der helt mangler?
- Lav en liste over dit eget tøj.

## Leg og arbejde

I 1800-tallet boede de fleste på landet, og børnene skulle hjælpe til fra de var små. Mange børn blev sendt ud for at tjene på andre gårde fra de var 10 år, der fik de deres kost og logi, og måske nogle få kroner, uld eller træsko som løn.

En typisk arbejdsdag var 14-16 timer, drengene hjalp f.eks. til med dyrene og pigerne malkede eller hjalp til i køkkenet.

Her er en liste over, hvad de lavede. Skriv til højre i skemaet, hvad du laver på en almindelig dag, og hvilke pligter du har.



Pigerne	Drengene	Min dag
Skolegang 3 timer hver anden dag. Sortere uld Karte Strikke Passe mindre børn Passe ilden Vogte dyr Samle fjer, dun, kvas, brænde Hjælpe til i køkkenet Hjælpe med at høste hør og korn Lege	Skolegang 3 timer hver anden dag Sortere uld Karte Passe ild Vogte dyr Samle kvas og brænde Plukke bær Hjælpe med at høste korn samt tær- ske Lege	

- Hvilken forskel var der på pige-og drengearbejde?
- Er der stadig forskel på, hvilke pligter drenge og piger har?

## **Kvinde- og mandearbejde**

Når børnene var små, øvede de sig i det arbejde, de senere skulle lave som voksne.

Hvad passer til kvinde- og til mandearbejde? Sæt k eller m:

- Pasning af mindre dyr
- Pløje
- Pasning af større dyr
- Fremstilling af tøj
- Madlavning
- Brygge øl
- Træfældning
- Havearbejde
- Pasning af børn
- Så og høste
- Slagtning af større dyr
- Tøjkask
- Skære tørv
- Reparere bygninger og redskaber
- Klippe får
- Stable tørv
- Spinde
- Rengøring
- Karte uld

## Kærlighed, kærester og ægteskab



### Kærlighedsgaver

For 200 år siden så de gaver, man gav til den man var forelsket i, lidt anderledes ud, end de gør i dag. Dengang gav man f.eks. et flot udskåret manglebræt. Det kunne bruges til at rulle tøj med. Manglebrættet kan sammenlignes med vores strygejern.

Det var en måde, hvorpå manden kunne vise, hvor dygtig han var til at arbejde med hænderne. Han prøvede at imponere den kvinde, han gerne ville giftes med, så hun kunne se, at han ville være god til at passe gården. Kvinderne strikkede uldstrømper til mændene. Uldstrømperne viste, hvor gode de var til at spinde uld og strikke.

Årsagerne til at man blev gift i bondesamfundet var oftest økonomiske og praktiske. "Et godt parti" sagde man tit om manden eller kvinden, for det var vigtigere, at manden ville være god til at passe gården og kvinden var god til at styre husholdningen, og at ægtefællen havde en gård, man kunne flytte ind på, end at der var kærlighed mellem dem.

Ægteskabet i bondesamfundet var et arbejdsfællesskab. Derfor var det vigtigt, at de hver især havde gode håndværksmæssige færdigheder, der var nyttige på gården.

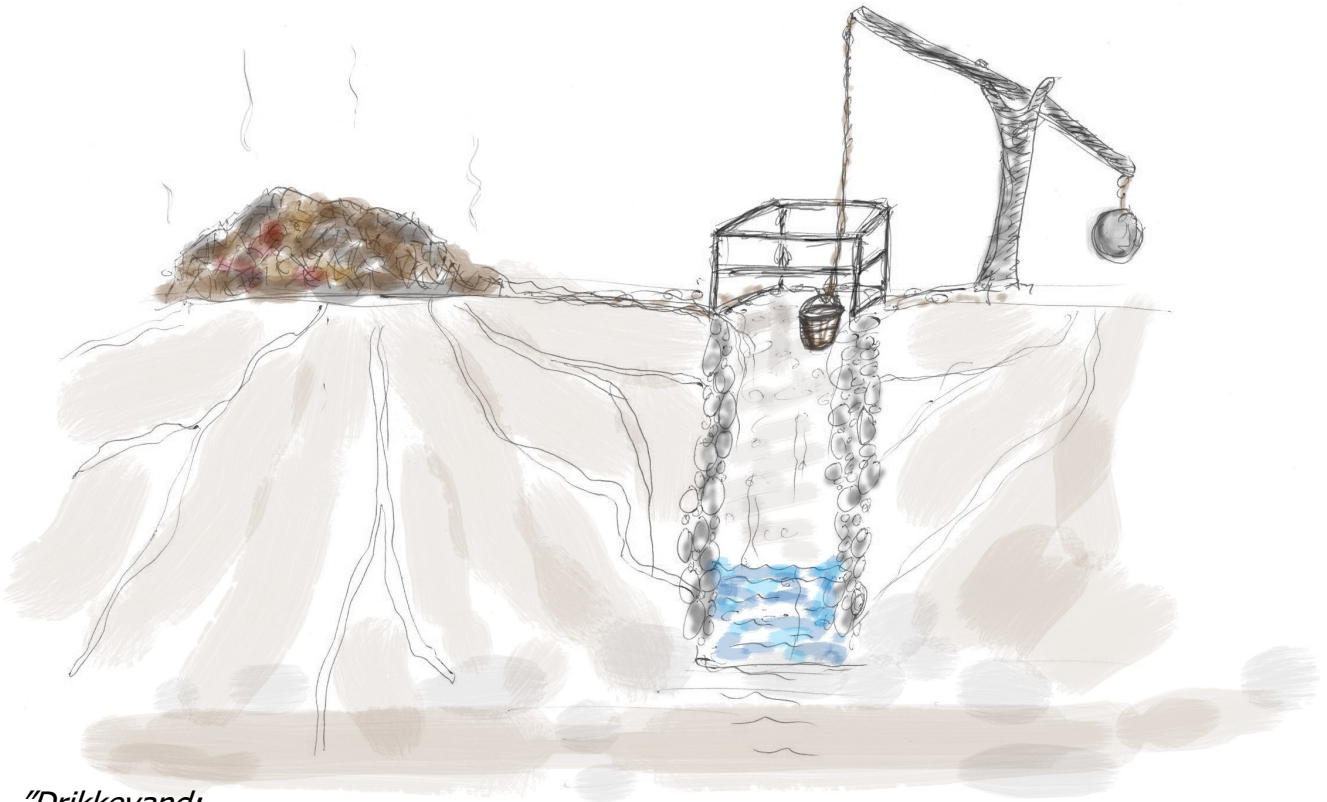
Find et manglebræt i udstillingshallen på Glud Museum

- Hvad ville I sige til sådan en kærestegave?
- Hvilke kærestegaver får man i dag?

Maren ville for 200 år siden gerne giftes med Søren. Det satte hendes far sig imod. Derfor blev hun gift med Niels.

- Hvorfor bestemte forældrene, hvem den kommende ægtefælle skulle være?
- Synes du, at det var godt, at forældrene var med til at bestemme, hvem deres børn skulle giftes med? Hvorfor/Hvorfor ikke?

## Hygiejne



### "Drikkevand:

*I Reglen tages Vandet af Murstens- eller Kampestensbesatte Brønde. Dog findes saadanne ikke altid ved Husene og da særligt ikke ved de jordløse. Man forskaffer sig da Vand enten fra nærliggende Vandløb eller fra Kildevæld, men vandet er da ikke sjældent forurennet ved Tilløb af Overfladevand. Brøndene ere enten tildækkede og forsyn. m. .. eller utildækkede og man hejser da Vandet op ved hjælp af Tridseapparat, Vippe eller simpelthen ved hjælp af en Stang. De ere i alm. Ikke godt muret, saa at Overfladevandet siver ned i dem og da de ofte ere i utilbørlig nærhed af Stald og Møddinger, sker det vel ikke sjældent, at der herfra tilflyder dem Forureninger. En temmelig alm. Mangel ved dem er vist, at de ikke ere dybe nok, saa at vandet dels ikke altid er koldt og friskt om sommeren og dels udtørring i den varme Tid hyppigt forekommer." Hornsyld lægedistrikts medicinalberetning 1887*

På tegningen kan du se en brønd.

Snak om gårdspladsen.

Hvad er der på en gårdsplads?

Hvad er en mødding?

Hvad er en brønd?

Hvad der sker med det flydende fra møddingen, når det siver ned i jorden.

Hvorfor kunne man blive syg af at drikke vandet fra brøndene?

Hvad kunne man gøre for at vandet i brønden ikke skulle blive forurennet?

Hvad kan man gøre ved vandet så det ikke er farligt at drikke?

Hvad kunne man drikke i stedet for vand?



## Vores vand

I dag henter vi mest drikkevand dybt nede i jorden eller fra kilder. Ude på landet er der dog stadig brønde eller borer, der kun giver vand til en eller to familier. Der findes ikke længere møddinger lige ved brønden, men mange steder har man i dag måttet lukke borer som gav drikkevand, fordi vandet er forurenet.

- Hvad er årsagen til denne forurening?

## Vandforbrug

I 2017 brugte hver dansker i gennemsnit 104 liter vand om dagen.

Vask og rengøring	24 liter
Mad og drikke	7 liter
Bad og personlig hygiejne	50 liter
Toiletskyld	16 liter
Andet	7 liter
I alt	104 liter

For 200 år siden kunne man ikke bruge så meget vand, selv om man havde en brønd. Og mange gårde havde slet ikke en brønd. Så måtte man hente vand fra en å eller en sø.

- Hvor ville du skære ned på vandforbruget, hvis du kun måtte bruge for eksempel 50 liter vand om dagen?
- Er der noget i skemaet, som man slet ikke brugte vand til for 200 år siden?
- Hvad betød det mon, at man ikke brugte ret meget vand til det daglige forbrug?



# Hvad skal vi gøre for at bevare Sundheden?

## I Hjemmet:

1. Vi bør daglig vaske vort Legeme, navnlig **Ansigtet, Halsen og Brystet!**
2. Vi bør hyppig vaske **Hænderne** og holde **Veglene** korte og rene!
3. Vi bør hver **Morgen** og **Aften** rense vore **Tænder** med en stiv **Tandbørste!**
4. Vi bør kæmme **Haalet**, før vi gaar i **Skole!**
5. Vi bør hver **Dag** rense vore **Klæder** ved **Banken** og **Børsten!**
6. Vi bør hver **Morgen** rense vort **Fodtøj!**
7. Vi bør ikke læse og skrive i **Tusmørke!**

## I Skolen:

8. Vi bør fjerne **Snavset** fra **Fodtøjet**, før vi gaar ind i **Skolen!**
9. Vi maa ikke kaste **Papir** og **Madleddinger** fra os inde i **Skolen** eller paa **Legepladsen!**
10. Vi bør bruge **Frokosttiden** til at spise **Frokost** i!
11. Vi bør i **Frikvartererne** være i livlig **Bevægelse!**
12. Vi bør holde os rette, naar vi gaar eller staar!
13. Vi bør holde **Overkroppen** ret, naar vi sidder!
14. **Vi maa aldrig spytte paa Gulvet, men i Spyttebakken!**
15. **Vi skal holde Haanden for Munden, naar vi hoster!**
16. **Vi maa aldrig afvaske Tærlen med Spyt!**
17. Vi skal have **megen frisk Luft**; derfor bør **Vinduerne** om **Vinteren** aabnes i **Frikvartererne** og i den varme **Karstid** staa aabne hele **Tiden!**
18. Vi skal meddele **Lærerne**, naar der paa vor **Plads** er for varmt eller for koldt, naar vi ikke kan se eller høre godt fra den og naar vi føler os syge!

Kallundborg, i Juni 1904.

**Skolekommissionen.**

Sygdommen Corona har betydet en masse forandringer. Vi har hørt meget om hygiejne og hvordan vi skal passe på hinanden.

Engang var der mange børn som døde af dårlig ernæring, sygdomme og manglende hygiejne.

Fra Hornsyld Lægedistrikts medicinalberetning 1887

*Natternovation og Dagrenovation:*

*"Det alm. Forhold er endnu for Husenes og Boelstedernes vedk. vel at Beboernes Defæcation foregaar i fri Luft ofte tæt op til Døre og Vinduer saadan der mangelen gang maa manøvreres godt skal man uskadt komme ind ad gangdøren."*

*"Møddingerne ligger for Husenes vedkommende tæt op til disse, ved Boelsstederne og Gaardene enten midt i Gaardsrummet og udsender da om Sommeren ofte en slem Stank eller udenfor Gaardspladsen op til Stalden. De ligget i Reglen enten paa den flade Jord eller i simple udgravede Fordybninger hvorved saavel Grunden under dem og et Stykke udenom dem bliver gjennemsivet som frit afløb alle sider finder sted. Man begynder dog nu mange Steder – ikke saameget af hygiejniske som af økonomiske Grunde at forsyne dem med muret Bund, med Ringmur og hist og her endog med tag. Affaldet fra Husene, Fejeskarn, Kjøkkenrester o. l. kastes mange steder, særligt, hvor der som ved de jordløse Huse ingen mødding er, simpelthen ud ad vinduer og Døre. Hvor mødding findes kastes det i almindelighed ud paa denne"*

- Hvorfor tror du, at folk blev syge i 1887?
- Hvad kunne de have gjort for at have en bedre hygiejne?

Staten forsøgte at bekæmpe sygdomme hos børn gennem oplysningskampagner som den fra Skolekommisionen i 1904.

Læs planchen fra Skolekommisionen.

- Hvad tror kunne hjælpe på sundheden og hvorfor?
- Hvad vil ikke virke og hvorfor?
- Hvad får vi at vide i dag, at vi skal gøre for ikke at blive syge?



## Kloge mænd og koner

I hele Jylland var der for ca. 200 år siden kun ca. 100 læger. Men der var mange "kloge" mænd og koner. De var ikke uddannede læger, men bønderne troede mere på dem end på lægerne. De "kloge" mænd og koner brugte gamle husråd og mærkelige lægemidler, når de skulle helbrede folk. Og så havde de en overnaturlig kraft, sagde man. Et råd mod feber var for eksempel at tage mos fra en gravsten, koge det i vand og drikke det.

*"Vi havde en datter, der havde fået grøde på hendes ene skulder, og vi søgte fire doktorer, men de kunne ikke sætte den væk. Så rejste a de 26 mil op til Vindblæs til den kloge kone der. Der var så mange ved hende, te a lå der i to dage, inden a kunde få hende i tale. Den anden dag, da a fik snak med hende, sagde hun: "Nu ka a ikke holde det ud længere i dag, men da du er kommen så langt henne fra, skal du blive den første i morgen". Hun spurgte om pigen var med, "Nej." – "Ja, det kan også være det samme, men er hun med, kan a jo sagt se hende."*



Klog mand fra Midtjylland. Ca. 1900

*A forlangte blot af hende, det skulde ikke blive værre med pigen, og så skrev hun noget op. Da pigen brugte det, forsatte det også grøden. Hun var ikke dyr, hun forlangte blot 24 skillinger. Hun fortalte mig, at hun havde blot halvtredje år at leve i, og det kom til at passe, for det fik a at vide af en kniplingskræmmer, der var rejst ned efter hende. Her er nu en liste på, hvad hun skrev op til mig: 1 1/2vin, hvid sukker 6 sk, safran 6 sk., myrrha 4 sk., aloë 4 sk., bævergejl 8 sk., entianrod 4 sk., tusendgyldenpulver 4 sk., hårlemmerdråber 6 sk., hjætespanddråber 6 sk., 20 dråber daglig. St. Hansolje 6 sk., sant-Peterolje 6 sk., dobbelt destilleret terpentinoxolie 6 sk., smøres 15 morgener ned ad ryggen. Hjærtespandsolje 4 sk., løvergrovssalve 4 sk., guvelen salve 4 sk., tyrkisk salve 4 sk., grønstikmoliu 6 sk., hjærtespandolje 4 sk., tyrkisk balsam 4 sk., balsomperi 4 sk., terpentinoxolje 4 sk., ægolje 8 sk., teglstenolje 4 sk., hvid kobberrød 4 sk., salmiak 4 sk., potaske 2 sk., kamfer 4 sk., hvid sukker 4 sk., 1 pægl brændevin."*

Lokal historie fra Skjold år 1900

*"Kvaksalveri og uberettiget Medicinalhandel"*

*"Af Kvaksalvere i Distriktet maa især nævnes Jonas Christensen i Gjedsager, som har stor og udbredt Praxis; der er af Lægedistrictet foranlediget Undersøgelse indledt af hans Forhold i et Tilfælde. Ogsaa mod en homöpatisk Brugsforening i Barrit er derpå Lægedistrictets Foranledning skredet ind af Øvrigheden. "*

Fra Hornsyld lægedistriks medicinalberetninger 1887

Er der også i dag nogen, der prøver at blive behandlet hos andre end lægerne, hvis de er syge?

## Hjarnøhuset

Fortælling om hvalfangsten ved Hjarnø.

*I Ålborgs nyttige og fornøjelige "Jyske Efterretninger" af 1. Februar 1771*

*På Hiernø Land, som af Søen er omgivet 2 Miile fra Horsenns Kiøbstad i Stiernholms Amt, er først i Dec. med hårdt Veyr og høye Vande kommen fra Havet ansættendes en stor Fisk, og idet han vil sætte sin Fart igiennem det nordre Løb fra Landet, blev han staaende på 7 Foed Vand. Dagen derefter, da Vandet var faldet ongefær 1 Foed, begave Indbyggerne sig i Baade til Fisken som læe nogle Foed med den ene Side over Vandet og af sit Pusterør eller Aandehullet pustede Vandet meget højt i Veiret.*

*Folkene havde Øxser på lange Stager og hug i ham, men, da han agtede det ikke, gik nogle af de dristigste på Fisken og hug nogle Læs Spæk af hannem; derefter forføjede de sig i Baadene og hug moxen Rygbenet i to, samt Hul paa Siden, hvor de med Magt stødte et stort 12 Alens Træ i Livet, da dette skeede, følte han først Smerten og slog meget haardt med sin Hale, som var 7 Alen breed, i Vandet, og puste da meget Blod og Vand af sig, som overstengte alle Folk i Baadene, der maatte flygte fra ham. Han dreiede sig ofte om paa Halen, men kunde ey undgaa af Mangel paa dybt vand, endelig fik de et stort Hul hugget udi hans Hoved, og derved dræbte ham.*

*Samme Fisk var 26 Alen lang og 8 Alen dyb, derefter fik Beboerne ved Gang-spil ham halet til Landet, hvor mange omliggende Herskaber reiste over at bese ham, som var forunderlig af Skabning. Hovedet var ongefær 9 Alen lang, og tvert over Hovedet imellem begge Øynene 4 a 5 Alen, den nederste Mund var besat med Tænder paa en god Fingers Længde og saa tykke som et Haandled. I den øverste Mund var der ingen Tænder, den var meget feed og havde tre Quarter reen Spæk paa Sidenerne, saa Beboerne fik af ham henimod 100 Tdr. Tran foruden en deel Fit, som flød af ham i Søen; tre Dage efter at han var dræbt, var han endnu varm og Spækket røgede, endskjønt det var saa koldt en Aarsens Tid; ingen her ved Navn paa Fisken, men da de parterede ham, kunde de see, at det var en Han-Fisk; der skal efter Spargement være fornummem hans Mage imellem Endelaug og Hiernø, som ville lokke hannem tilbage, Man vendter, at den ligeledes selv skulde støde an og løbe sig fast. Bemeldte Hiernø tilhører ellers Hr. Consistorialraad Glud i Bierre-Herred.*

Således lyder den gamle beretning.

Beboerne havde mange gisninger om hvad det kunne være for et dyr, og først senere blev det klarlagt, at det var en Kaskelothval.

1. Hvordan kan man i huset se, at der er blevet fanget en hval ved Hjarnø?
2. En hval var dengang en stor ressource. Hvad kunne ting fra hvalen blive brugt til?